

MEMÒRIA HISTÒRICA

Dossier

En aquest dossier presentem, conjuntament, una entrevista en profunditat d'Alba Granell a l'historiador Jordi Oliva, sobre la vida i la tasca de Josep Benet, tant el seu paper a la resistència antifranquista com, després, des del Centre d'Història Contemporània de Catalunya, on lluità historiogràficament per recuperar la memòria històrica. La segona part del dossier, com una continuació natural d'on acaba l'entrevista, correspon a una recensió del llibre *Desenterrar l'oblit*, a propòsit dels testimonis de familiars d'enterrats a la fossa comuna del cementiri de Cervera.

Dossier realitzat per Alba Granell i Max Turull

ENTREVISTA A JORDI OLIVA

Alba Granell

Hem quedat al cementiri de Cervera, un lloc poc comú per encetar una entrevista. Baixo del cotxe amb la seguretat que gaudiré d'una tarda amb un dels grans coneixedors de la Guerra Civil a casa nostra i el millor guia per visitar l'espai de la fossa comuna. Fa uns anys, l'historiador Jordi Oliva (Sedó, 1965) va començar a impulsar el que avui dia es considera un exemple de dignificació d'una fossa comuna de la Guerra Civil a Catalunya. Més de 400 víctimes del conflicte descansen al cementiri de Cervera, en un espai ben delimitat per a la reflexió i el record. Alguns testimonis vius vinculats amb el projecte ara protagonitzen *Desenterrar l'oblit* (2020), una obra editada per Fonoll i coordinada pel mateix Oliva, a més de Paquita Buron, Josep Miret i Rosa Papell. Es pot dir que tot va començar amb el *Cost humà de la Guerra Civil a Catalunya*, un projecte que Oliva encara coordina i que va rebre de Josep Benet (Cervera, 1920 – Sant Cugat del Vallès, 2008). Enguany se celebra el centenari del naixement d'aquest historiador, polític i advocat, un fill predilecte de Cervera dedicat a la lluita antifranquista i la reivindicació del llegat català. Després d'estar-nos una estona a l'espai de la fossa, amb el Jordi ens dirigim al Casal, molt a prop de la casa pairal de Benet, per parlar de la història i les memòries de la Guerra Civil.

Josep Benet va morir el març de 2008 i no va poder presentar a Cervera el seu primer i únic volum de memòries. Enguany una pandèmia estronca el centenari del seu naixement.

Era un home que tenia mala sort, però sempre va saber com alçar-se.

Em fa la sensació que, per més que es vulgui, la figura de Josep Benet no serà mai prou recordada ni reivindicada. Diuen que pots recordar la commemoració continuarà al llarg del 2021.

Així ho va expressar el president Quim Torra a l'acte d'homenatge institucional de la Generalitat. Em sembla lògic sempre que hi hagi actes programats i una voluntat ferma de celebrar un centenari, com ha demostrat Cervera.

Josep Benet va ser un puntal per a la recuperació de les llibertats democràtiques. Si vols estudiar uns anys determinats, no pots fer-ho sense topar amb la seva tasca. No sé a quants joves els deu sonar el seu nom actualment. Potser caldria parlar més de les interessants campanyes en què va participar, com la *P de protesta* o la *Galinsoga*.

La gent que heu nascut en democràcia teniu un problema molt gran. No heu estudiat els moviments resistencialistes d'època franquista, i els personatges que en van ser protagonistes passen a formar part dels oblidats i els silenciats. Qualsevol història de la resistència antifranquista ha de fer sortir sí o sí el nom de Josep Benet. Però no ha estat mai prou estudiada en gran part perquè no s'ha pogut, ni probablement s'ha volgut, fer net de franquisme. Si hagués estat així, no hauria costat tant ni tants anys aplicar lleis de reparació a les víctimes i els seus familiars, de la República, la Guerra Civil i la postguerra.

A la vida de Josep Benet hi ha un punt d'inflexió, que és quan entren els nacionals a Barcelona. A les memòries explica que en aquell moment va plorar molt i va prendre la decisió més important de la seva vida: posar-se al servei de Catalunya.

És que això és totalment veritat. Explicat vuitanta anys després pot sonar molt literari, però és veritat perquè la seva trajectòria des del minut u ho avala. Josep Benet va convertir la seva vida en un acte de resistència. Va dissenyar un pla per a la reconciliació i l'entesa, per guanyar espais de llibertat.

Recordo que quan feia el treball de recerca vaig descobrir l'obra *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Em vaig quedar al·lucinat. Aquella coberta amb el lema "*Si eres español, habla español*" i la cara de Franco, i després tot el que s'hi deia a dins va fer-me adonar realment d'aquesta sort que hem tingut els més joves. Vaig pensar que m'agradaria haver descobert aquella obra abans.

L'intel·lectual ha de ser incòmode sempre. Manuel de Pedrolo ha estat silenciats durant molts anys i ara encara se'n parla relativament poc quan es tracta d'un dels escriptors catalans amb més pàgines escrites juntament amb Josep Pla. El problema que tenia és que era independentista i reivindicava l'alliberament nacional.

Josep Benet quan va caldre es va posicionar en contra de l'opinió majoritària de la política catalana i això li va passar factura. L'intel·lectual ha d'aplicar la raó contínuament. Hi ha vegades que aquesta raó és incòmoda i no vol ser escoltada, perquè hi ha interessos que s'hi sobreposen. Ell tenia molt clar que el trànsit a la democràcia s'havia de fer des de la unitat absoluta. Benet sempre ho intentava explicar amb termi-

nologia futbolística: primer és el terreny de joc i les normes, i després, jugar la lliga. Els partits polítics volen jugar la lliga abans de tenir un bon terreny de joc i d'establir unes normes. Així ens va.

Suposo que això té a veure amb la meticulositat que sempre s'ha associat a Benet. Ell necessitava un terreny de joc delimitat i unes normes ben clares.

Ell no podia suportar els salts al buit, la improvisació, sobretot en qüestions importants de construcció nacional. No volia una política per generar bons titulars o per accontentar a ves a saber qui. Des de l'honestedat, l'angniejava molt aquest estil de fer política, i ho va condemnar en més d'una ocasió, independentment de si rebia Josep Tarradellas o Jordi Pujol.

Una persona capaç de posar els punts sobre les is quan feia falta.

És que aquesta és la funció de l'intel·lectual, que ha de ser capaç de sacsejar-te. Quan a més d'intel·lectual estàs fent política, has de ser coherent i Benet ho era, profundament. Era una persona que exigia i s'autoexigia molt. Amb els seus escrits era un perfeccionista. Josep Maria Solé i Sabaté sempre diu que Benet era capaç d'anar fins a Austràlia a buscar una citació. Escrivia com un fiscal, de manera que mai ningú li pogués retreure res. Quan publica *El president Tarradellas en els seus textos (1954-1988)*, tots els que abans l'havien criticat van quedar-se muts, perquè ningú podia replicar res de l'obra.

El poder de la feina ben feta. Potser algú, amb aquesta imatge de perfecció, pot pensar en un personatge de l'elit catalana, però el mateix Benet es proclamava un guerriller. Era capaç de treballar en la clandestinitat més absoluta, convertint el seu pis en gairebé una trinxera antifranquista.

Ell venia de la classe popular i això ho va reivindicar sempre. Aquesta proximitat amb la gent es va acabar demostrant quan va ser el senador més votat de la història de la democràcia. Encara ho és ara. "*Si Benet es catalanista, el catalanisme debe ser bueno*", es deia. El catalanisme era ben vist gràcies a Benet, algú que generava confiança. Per tant, res d'elitisme. El més lamentable és, però, el paper que va fer la universitat amb ell essent, com era, un referent en la lluita antifranquista, un personatge clau en la Transició, un historiador de primeríssim nivell.

M'agradaria traslladar aquesta meticulositat de Benet a la seva concepció del passat. Com veia la història? Quin paper atorgava als historiadors?

La història no només serveix per citar-la en un llibre, sinó que t'ha de fer mirar el passat, analitzar-lo i interpel·lar-te en el present a partir d'aquesta mirada enrere. Benet creia que llegir història era una cosa absolutament necessària. Després hi ha el tema que si tu no la fas, te la fan. El franquisme va desnacionalitzar Catalunya posant mà a la història. A Benet això el preocupava, perquè si desapareixia la història en clau catalana, s'enfonçava un pilar més de la nostra reconstrucció nacional.

Si parlem de Benet i d'història, també hem de parlar necessàriament de memòria històrica.

Josep Benet va ser molt crític amb el tema de la memòria. El que volia és que hi hagués llibres d'història. Moltes vegades, *memòria* i *història* són termes contraposats. La història es pot arribar a proveir de la memòria, com una font més, però al revés no passa. La memòria pot explicar fets històrics, però és parcial. Sobretot el neguit de Benet era recuperar la història, perquè considerava que fent història, es fa memòria. Una cosa va implícita en l'altra. La millor forma de fer

memòria és treballar de manera rigorosa en la recerca històrica.

Suposo que d'aquesta idea neix el Centre d'Història Contemporània de Catalunya (CHCC).

Sí. Benet considerava que era una eina necessària per cobrir els dèficits historiogràfics que hi havia al país. Una eina al servei de la història de Catalunya, i també del Parlament i dels diputats. L'ofici de diputat, que ell va exercir, se'l plantejava des d'una exigència absoluta. Considerava que una persona que fes política al Parlament havia de saber la història de Catalunya.

Ara és molt fàcil tirar d'una citació o fer un tuit.

Mentrestant, la història, te la fan.

Quina era la feina del Centre? Alguns, despectivament, deien que s'hi comptaven els morts de la Guerra Civil.

En el si del Centre d'Història, Josep Benet va impulsar el projecte *Cost humà de la Guerra Civil a Catalunya*. Doncs bé, a la pregunta sobre què feia Benet al Centre, des de determinats cercles universitaris es deia que "comptava morts". L'any 2003, quan hi havia una certa efervescència mediàtica per recuperar la història dels avantpassats a la guerra, es van inventar el famós eslògan *Memòria històrica*. De cop i volta, molts es van interessar per com estava el tema. Va resultar que Benet, des del Centre d'Història, era dels pocs que havien fet alguna cosa.

I tu, Jordi, en vas ser l'hereu.

Jo vaig continuar la tasca del cost humà que va engegar ell seguint una tradició historiogràfica que d'altres havien ajudat a activar des de l'àmbit local i nacional. Algun any mig subvencionat, però alguns altres hi he dedicat un munt d'hores i no n'he vist ni cinc.

Ara en quin punt es troba el projecte?

Ens trobem que convindria fer unes revisions a unes quantes comarques, com algunes gironines, i també al Maresme o al Bages. Per què parlo de revisions? Doncs bé, després d'anys de poca activitat al Centre d'Història, va venir aquesta efervescència de la memòria històrica i el projecte del cost humà es va reprendre. Hi va haver gent del territori que em preguntava què calia fer. Jo deia que, a banda d'informatitzar les dades, calia fer una revisió comarcal per ampliar la quantitat de dades de cada víctima i buscar els soldats forans o els refugiats de guerra que van morir en una comarca. Ara encara cal continuar aquesta tasca i, en paral·lel, anar buidant fonts.

Això és el que et porta a moure't tants dies per tants arxius.

A Salamanca hi dedico pràcticament un mes cada any. Ja en fa dotze que ho faig.

Una feina incansable com la que has dut a terme a Cervera. M'agradaria parlar de la dignificació de la fossa comuna de la Guerra Civil, que és l'origen de l'obra *Desenterrar l'oblit* publicada enguany. Per què aquest espai de Cervera és singular dins de Catalunya?

Es tracta d'un actuació model en una fossa dins d'un cementiri. Tot va començar amb una recerca prèvia que vaig fer per encàrrec de Benet.

Quan va ser?

El primer contacte amb el Centre d'Història va ser l'any 86 i Benet em va encomanar que redactés la llista de víctimes de cada poble mortes en acció de guerra, milicians o soldats, i les víctimes civils que havien mort per accidents derivats de la guerra. Quan era aquí a Cervera, fent el buidat del registre civil, vaig adonar-me que hi havia molts soldats morts. Després vaig descobrir que hi havia l'hospital base del XVIII Cos d'Exèrcit, que cobria sobretot la zona de Balaguer. Era on evacuaven els soldats de primera línia de front quan queien ferits o malalts.

A l'actual escola Jaume Balmes, oi?

A la Universitat i al Balmes. Representa que estava dividit en clínica quirúrgica per a les intervencions, al Balmes, i clínica mèdica per als malalts, a la Universitat.

D'acord.

Quan vaig tenir la llista de víctimes, la vaig deixar aparcada i és quan apareix Internet que hi veig l'interès. L'any 2004 vaig anar a veure el Josep Maria Llobet i tota la informació de noms i cognoms que tenia es va publicar a la pàgina web *Els morts de la Guerra Civil a la Segarra*.

Si haguessis d'escollir una història entre les persones que han trobat un familiar

seu gràcies a la teva pàgina, quina seria?

Un testimoni colpidor que apareix al llibre és el d'Antonio Pérez Salazar, net d'un soldat enterrat a la fossa, Antonio Pérez Ros. El 2010, quan vam inaugurar el fitxer memorial, l'Antonio va venir des de Cartagena. En el moment que va trobar el nom del seu avi, es va desmuntar. Uns dies després em va escriure un correu explicant-me el perquè. Resulta que aquell dia al cementiri es va adonar que havia estat injust amb el seu pare. En vida, li va retreure la manca de sensibilitat envers ell sense adonar-se que el seu pare mai havia tingut un pare.

Una història realment emotiva. Com s'arriba fins al fitxer memorial? Quin és el procés de dignificació de la fossa a Cervera?

Després de la investigació i la publicació de la llista de noms a la web, es va decidir que s'havia de donar un pas més enllà. La Paeria va aprovar una moció per fer difusió de la web de la Guerra Civil, intentar contactar amb els familiars dels quals se'n coneixia l'origen de la víctima, i intervenir en l'espai de la fossa. Acte seguit, es va contactar amb el Memorial Democràtic. La Generalitat va autoritzar una intervenció arqueològica superficial per establir el perímetre de la fossa. Després es va encarregar el projecte arquitectònic i ja es va posar fil a l'agulla per a l'acte institucional de dignificació, que va ser el 5 de setembre de 2008. Dos anys més tard es va afegir el fitxer de noms.

Amb un cop d'ull ràpid a les fitxes, ens adonem que a la fossa hi descansen soldats republicans, soldats franquistes, presoners, refugiats...

Un cementiri és el que al final reflecteix una guerra, que no perdona ningú. A la fossa n'hi ha enterrats de dretes i d'esquerres, d'un bàndol i de l'altre, refugiats de guerra i víctimes de bombardejos. Més de 400 persones. Tots van ser víctimes del conflicte.

I els familiars d'aquestes víctimes tenen un lloc digne on reunir-se.

Desenterrar l'oblit és el colofó final, on es va voler reflectir la sensació de les famílies, què els ha suposat trobar el seu familiar i venir aquí regularment. Clar, una cosa que no ha passat en cap altra fossa del país és que, des de la dignificació del 2008, aquí cada any (menys aquest) s'ha celebrat un acte en memòria dels enterrats a la fossa.

Per tant, no hi haurà una exhumació?

Crec que l'espai ja compleix amb els objectius de dignificar l'espai d'enterrament i posar nom a les víctimes. En el moment que tu poses nom i cognoms a l'enterrat, ja estàs dignificant la persona. L'espai també ha permès que les famílies tanquin un dol.

Suposo que veure tants noms de morts t'immunitza contra el dolor.

Sí, n'estic convençut. Hi ha moments de tot. La recerca t'immunitza, sí. Has de pensar que per les meves mans hi han passat més de 60.000 noms, i que només en els darrers dotze anys d'investigació a Salamanca, una mica més de 13.000. Però quan acompanyes les famílies, la cosa canvia radicalment. Surts de la fredor de la recerca i passes al terreny de les emocions, sovint molt intenses.

M'agradaria acabar parlant de l'avantprojecte de llei de memòria democràtica. És curiós perquè Josep Benet, al pròleg de les seves memòries, reflexiona sobre què és la *Memòria Democràtica* i, fins i tot, si el que escriu ell forma part d'aquesta memòria. No sé si el govern espanyol també s'ha fet aquesta pregunta...

D'entrada, les etiquetes com *democràtica* no m'agraden gens. El que vull és que realment es posin els mitjans perquè es pugui fer recerca, que els arxius estiguin en condicions, que la documentació sigui accessible sense

restriccions, que es cataloguin els fons encara pendents, i que s'avanci en el reconeixement de les víctimes i la reparació.

I els documents de l'Arxiu de Salamanca?

Qualificar el que hi ha a Salamanca d'arxiu és molt generós. Una part important de la documentació és més aviat un magatzem de papers col·locats en capsos i etiquetats amb un número. El que no fa mai un arxiu, per exemple, és segmentar les sèries documentals. Allà et trobes de tot, com documentació sobre els hospitals militars de Girona entre d'altres de l'àmbit polític-social de Barcelona o Madrid. Això és perquè els fons eren d'ús policial i servien només per treure noms. I tot ha de tornar, sí, perquè va ser confiscat.

No sé si n'hem d'esperar gran cosa, d'aquesta llei.

Si és de memòria democràtica, ha de cobrir tot l'espai, com a mínim des de la República fins a la Transició. Any rere any i fet rere fet. Després hi ha coses dures i complicades d'abordar. Per exemple, al monument que hi ha a Montjuïc, al Fossar de la Pedrera, hi ha una inscripció: *Als immolats per la llibertat*. Entre els més de 1.700 immolats, hi ha el nom de Justo Bueno. Suposo que hi continua sent perquè l'han anat esborrant i afegint continuament. Per quina llibertat representa que va ser immolat, Justo Bueno? Si era l'assassí dels germans Badia!

Què en deia Benet, d'això?

Es posava les mans al cap! De fet, ho denun-

cia a les seves memòries. Després, una cosa que no ha fet el Govern i que penso que no generaria cap oposició és aixecar arreu del territori monuments dedicats als bombardejos aeris. Ningú es queixaria, perquè estem parlant de víctimes innocents, gent que va morir per l'arbitrarietat de ser en un lloc concret a una hora concreta.

En matèria de Guerra Civil i postguerra, doncs, encara hi ha molt per fer i refer, tasques diverses que cal abordar a consciència, amb la meticulositat pròpia de Benet.

Fabià Estapé deia que Josep Benet tenia raó gairebé sempre. Encara ara ens ho continua demostrant.

Publicacions locals

Max Turull

Desenterrar l'oblit

Fitxa

Paquita BURON, JOSEP MIRET, Jordi OLIVA i Rosa PAPELL (COORD.)

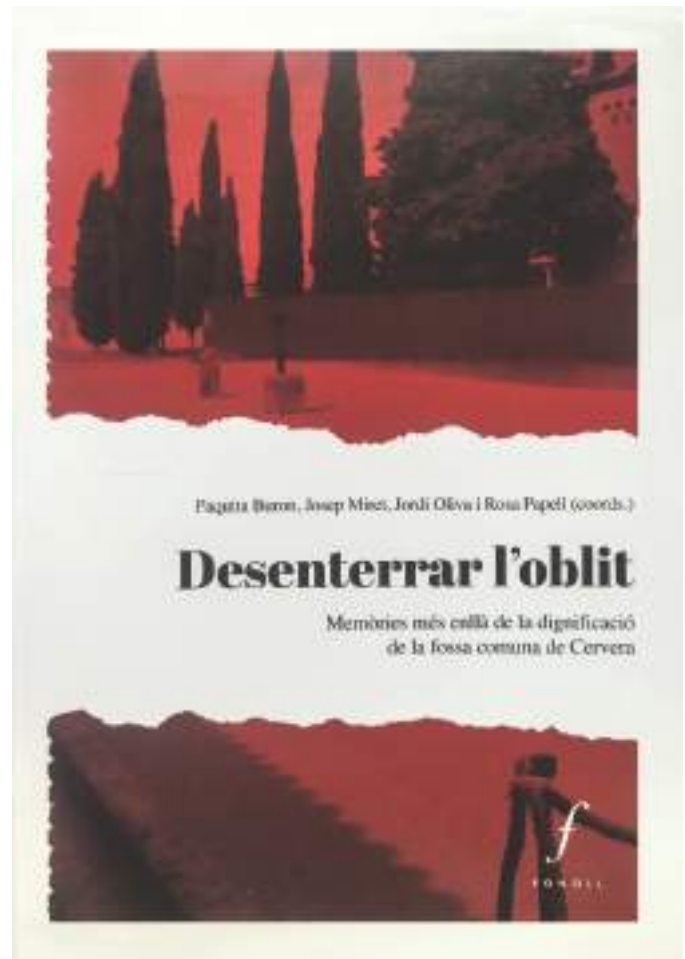
Desenterrar l'oblit. Memòries més enllà de la dignificació de la fossa comuna de Cervera.

EDITORIAL FONOLL, COL·LECCIÓ LO PLANÇÓ, 117 PÀG. JUNEDA, 2020.

Aquest passat estiu va aparèixer aquest llibre modest -només per la forma- de poc més de cent pàgines, sense colors ni faramalla. L'editorial Fonoll, de Juneda, ben a prop nostre, el publica en la col·lecció Lo Plançó, dedicada a estudis locals. Grosso modo l'obra recull essencialment els records de familiars de víctimes de la Guerra Civil enterrades a les fosses comunes del cementiri de Cervera. I és aquí, en una d'aquestes fosses, on arrenca aquesta petita gran història. Abans de parlar del contingut estricte del llibre, l'hem de posar en context.

De la fossa comuna identificada al cementiri de Cervera ens en vam ocupar en el dossier del número 128 (juliol 2007) de **Segarra**, elaborat per Jordi Oliva, i de nou en el dossier del número 137 (abril 2008) dedicat als espais de la rereguarda coordinat per Josep Gual, a més dels editorials pertinents del moment. Aquest llibre que ara recensionem és com un colofó de la tasca feta des de 1986 i sobre-tot des del 2005.

El 1986 l'historiador segarrenc, de Sedó, Jordi Oliva comença la recerca per comptabilitzar les víctimes mortals de la Guerra Civil a la Segarra en el marc del projecte dirigit per Josep Benet des del Centre d'Història Contemporània de Catalunya (vegeu també

l'entrevista d'Alba Granell a Jordi Oliva en aquest mateix dossier de **Segarra** que teniu a les mans). Els resultats de la investigació d'Oliva saltaven definitivament a la palestra el 2005, quan amb el CMC de Cervera publicava, amb la inestimable col·laboració del Josep M. Llobet (que encara no n'era el director), el web amb els noms identificats de les persones foranes mortes a la comarca de la Segarra: combatents morts als hospitals, presoners del camp de treball de Concabella, del camp de presoners i d'evacuats de Cervera i altres víctimes, especialment refugiats i desplaçats de guerra. Aquesta web, que ja té 15 anys i prop de 48.000 visites,

Núm.	Nom i Cognoms	Edat	Data de Mort	Procedència	Unitat	Localització
140	AGUIRRE, FRANCISCO (C. Carr)	34	11-8-1938	Don (Girona)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
141	DONDOY BOSCH, Lluís (E)	34	11-8-1938	Don (Girona)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
142	COLLINS, GREGORY, Ramon (E)	34	11-8-1938	Batalló (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
143	COLLA LLOPIS, ENRIQUE (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
144	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
145	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
146	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
147	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
148	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
149	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
150	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
151	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
152	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
153	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36
154	FRANCO, JUAN (E)	34	11-8-1938	Industria (Castell de Ferro)	119 Reg 4 Bat 2 Cia	RCE T 41 F 36

s'està actualitzant amb noves dades. Totes aquestes persones, 428 per ser exactes, foren enterrades al cementiri de Cervera. Si ens entretenim a fer una ullada a la web (<http://mailxxi.com/quer-racivil>) hi trobarem per a cada individu el nom i dos cognoms, edat, data de la mort, veïnatge o procedència, unitat de l'exèrcit i font documental. Fàcilment hi trobem soldats morts de Màlaga, Toledo, Càceres, Saragossa, Osca, Terol, Cuenca, Jaén, Murcia,

Salvador Bordes d'alcalde, l'ajuntament acordà iniciar las tasques per identificar la fossa i dignificar-la. El 2006 tenia lloc la intervenció arqueològica que va permetre localitzar-la amb precisió i assenyalar-ne l'extensió i els contorns. Les restes no es van tocar ni es veieren afectades, perquè només s'autoritza actuar en superfície i delimitar l'àrea perimetral. I finalment el 5 de setembre de 2008, amb l'alcalde Joan Valldaura i amb la intervenció dels regidors Juli

Ciudad Real, Astúries, Guadalajara, Lugo, Alacant, Salamanca, Almeria, Cantabria, Las Palmas, etc., a més de les comarques catalanes. Més endavant en el llibre, quan les famílies parlen d'alguna d'aquestes víctimes les restes de les quals reposen al nostre cementiri, sabem que algunes van allistar-se voluntàries a centenars de quilòmetres de la Segarra per defensar la República; el 1938, però, la majoria ja eren mobilitzats forçosos.

De fet parlem sempre de la fossa comuna, en singular, però en realitat Jordi Oliva ens explica que n'hi ha diverses, de fosses comunes. Alguna pot ser també de grans dimensions, d'altres soterrarien entre 5 i 10 cossos. Segons Oliva, "sobretot en l'etapa franquista de l'hospital, a partir de gener de 1939, hom documenta fins a 21 fosses individuals, però també alguna de més d'un individu. Un presoner de guerra franquista de l'exèrcit republicà, Pere Ausió Capdevila, de Taradell, consta, per exemple, com enterrat a la fila 10a núm. 1. Ignorem quants individus podia amagar cada fossa".

L'existència i la localització de la fossa diguem-ne principal, passà desapercibuda durant molts anys. També el 2005, en paral·lel a la publicació de l'esmentada web, i amb

Lago i Ramon Castelló, s'inaugurava el nou espai de memòria que dignificava la fossa i el record dels que hi eren enterrats.

Moltes famílies de víctimes allà enterrades van venir de tot Catalunya i de molts racons d'Espanya en un acte -costa poc d'imaginar-s'ho- ple d'emoció i solemnitat perquè feia poc que acaben de descobrir, per l'esmentada web, on eren les restes dels seus familiars morts. Dos anys després, el 2010, s'inaugurava el fitxer memorial: cada persona allà enterrada, segons la documentació, tenia una fitxa amb les seves dades personals, de manera que es personalitzava i se singularitzava el restabliment de la memòria i el rescat de l'oblit.

Doncs bé, el llibre que recensionem conté, sobretot, però no només, els records d'algunes d'aquestes famílies que de tot l'Estat i de tot Catalunya s'han desplaçat a

Ampliació de la fotografia del bombardeig sobre Cervera del 3 de desembre de 1938 on es veu el cementiri amb la part nova construïda el novembre de 1936. Pot apreciar-se la rasa o forat, tocant al mur de tancament oest. Font: Ufficio Storico della Aeronautica Militare (Roma), Operazione Militare Spagna (OMS), C 13.

Cervera per recordar els seus avantpassats enterrats al cementiri de Cervera.

Després d'una primera introducció (pàg. 11-12) a càrrec de Ramon Royes, que era paer en cap de Cervera quan el llibre s'estava gestant, sobre el valor de la dignitat, en trobem una segona de Paquita Buron (pàg. 13). Ella és portaveu dels familiars dels enterrats a la fossa comuna de Cervera i ens explica com va néixer la idea de publicar aquest llibre. A continuació trobem un text de Jordi Guixé Coromines (pàg. 15-19), aleshores director dels Espais de Memòria del Memorial Democràtic i actualment director de l'Observatori Europeu de Memòries de la Universitat de Barcelona i professor d'aquesta mateixa universitat. Guixé posa la fossa de Cervera com un exemple de dignificació d'un espai públic de memòria. Però més enllà de l'aval de l'actuació feta a Cervera, explica de manera molt clara i didàctica, francament interessant, quan van néixer a Europa les polítiques públiques de memòria històrica, per què són tan importants i com s'han de dur a terme. Recomana conèixer abans d'actuar, i això és el que es va fer al cementiri de Cervera. En comptes d'obrir una fossa sense saber-ne gran cosa, que pot resultar temerari, en el cas de Cervera hi havia hagut una tasca de documentació ingent, com s'ha dit, i s'havia localitzat amb exactitud la ubicació. Això ha fet innecessària la inhumació de les restes. El següent pas ha estat recordar, recordar i recuperar la identitat de les persones enterrades en aquell espai, en resum dignificar. I finalment, més enllà de recuperar la identitat personal, s'ha donat una perspectiva patrimonial a l'indret, com un espai de memòria. La dimensió del culte privat i íntim als morts i la dimensió del record públic i col·lectiu.

I la quarta contribució inicial, abans de donar pas a la veu dels familiars dels enterrats, pertany a Jordi Oliva, artífex del projecte de la fossa comuna des del començament. Explica amb detall (pàg. 21-30) tot el recorregut que ha dut des de l'encàrrec inicial del seu mestre Josep Benet, el 1986, fins a la dignificació de la fossa, passant per la identificació dels morts a partir de la documentació, la producció de la pàgina web que els donava a conèixer, la intervenció arqueològica, la inauguració de l'espai, la creació del fitxer personalitzat i, finalment, el *feed back* que ha rebut des d'aleshores.

Aquesta retroacció té un interès molt viu, que ho connecta amb la intenció del llibre. Jordi Oliva recorda les nombroses persones, de tot Catalunya i de molts racons de l'Estat, que se li han adreçat mostrant el seu agraïment i satisfacció perquè finalment havien conegut, després d'anys d'ignorància, on havia mort i on es trobava enterrat un familiar. Aquestes breus explicacions, amb noms, cognoms i procedència geogràfica de les persones que l'escriuen, ja són una primera finestra a la intimitat de les famílies. És commovedor veure tot el que va significar per a moltes famílies descobrir, a través de la

web, que el seu familiar es trobava entre les víctimes enterrades a la fossa comuna.

I de la correspondència, que ja reflecteix un primer testimoniatge minúscul en paraules, però immens en sentiment, passem als testimonis directes, que conformen el cos central del llibre (pàg. 33-102). Vint contribucions, vint famílies que expliquen de primera mà què va suposar conèixer la notícia del lloc d'enterrament del seu familiar. Són vint microhistòries, vint finestres a una altra dimensió, barreja de passat i de present, vint històries diferents, cadascuna amb una densitat emocional enorme; vint històries que fan evident que cada persona i cada història és tot un món. Són testimonis emotius, autèntics relats biogràfics que en poques pàgines, entre dues i sis, ens traslladen a un altre lloc. Alguns relaten com la família va viure l'absència de la víctima mortal; d'altres en fan una semblança; d'altres recorden les circumstàncies en què tal persona s'havia allistat a l'exèrcit o formava part d'una lleva -uns quants de la del Biberó-, i d'altres expliquen els intents frustrats, fins ara, per localitzar el familiar. I és que totes les famílies, en el moment de la mort de la víctima, havien rebut un comunicat oficial anunciant, únicament, la mort de l'espòs, del germà, del fill. Però en cap cas s'explicava on havia mort ni on era enterrat el cos. Ara finalment ho sabien. Com hem dit, hi ha molts familiars de víctimes que viuen a Catalunya, però molts altres, malgrat tenir el familiar enterrat a Cervera, viuen lluny. Entre aquestes vint contribucions al llibre, n'hi ha de soldats que havien nascut a Toledo, Cuenca, Còrdova, Múrcia o Càceres. Tots aquests testimonis són colpidors i llegir-los, com deia, és commovedor, perquè s'hi aprecien els senyals del dolor cicatritzat i l'autenticitat del sentiment viscut. I hom es pregunta com és possible que hagin hagut de passar 80 anys, 80!, perquè es conegués la veritat.

El llibre acaba amb un apèndix fotogràfic (pàg. 105-114) i amb un epíleg (pàg. 117) del recentment desaparegut Josep Miret (àlies Pepon per a molts cerverins). El Josep ens explica com “el llibret de la fossa de Cervera”, què és com li deien a l’obra que tinc a les mans, es va coure a Cerdanyola, en una trobada amb la Paquita Buron i la Rosa Papell, familiars de morts enterrats a la fossa, i ell mateix. La feina del Josep, que només deixa caure amb un excés de modèstia, deuria ser important. Ell diu que només va corregir algunes expressions dels textos originals que enviaven les famílies. Però a jutjar per la qualitat, el to, el registre i la uniformitat de criteris que hi ha en les vint contribucions, m’atreviria a dir que la seva tasca va ser ingent. També va gestionar els permisos de les fotografies que es publicarien i, sobretot, va localitzar famílies d’enterrats a partir dels indicis d’informació que es tenien sobre les víctimes. Una feina de formiga que l’omplia de satisfacció.

En fi, felicitem els quatre editors o coordinadors de l’obra per la iniciativa i pel resultat obtingut, i felicitem també l’editorial Fonoll per la tasca feta. I als lectors. A quins? Doncs com a mínim, als que tenen sana curiositat per saber què va passar i què passa al món, a Cervera i al cor de les persones, els recomanem la lectura del llibret de la fossa de Cervera.

